

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: History of the Idea of Progress

Doorn, J.A.A. van

Citation

Doorn, J. A. A. van. (1982). Boekbespreking van: History of the Idea of Progress. *Acta Politica*, 17: 1982(2), 289-290. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452297>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452297>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

den besproken: de rechtvaardige oorlog, de verdedigingsoorlog, het gebruik van geweld in dienst van het recht van zelfbeschikking, humanitaire interventies etc. Hoffmann brengt de dilemma's waarvoor regeringen en individuele burgers komen te staan, als zij zich een oordeel moeten vormen over het gebruik van geweld in de internationale politiek, duidelijk naar voren. Geweld in dienst van veroveringen en imperialisme is niet toegestaan; geweld ter verdediging van het eigen grondgebied of in dienst van de bevrijding van onderdrukte volkeren is onder bepaalde omstandigheden wel toegestaan. Maar wie maakt uit in een concrete situatie of er van het ene dan wel van het andere sprake is? En hoe staat het met de rechten van het individu, als hij opdracht krijgt ongeoorloofd geweld te gebruiken?

Can the soldier, when he is given the order to drop bombs on innocent civilians, or to kill hostages, or to torture a prisoner, excuse himself from criminal responsibility by pleading that he was just following a policy or obeying orders, and that the responsibility belongs to his superiors (all the way to the Chief Executive)? Or can he only avoid criminal responsibility by taking upon himself the right to break his bond of loyalty to the state? Passing the buck or revolting: this was the dilemma faced by the bombing crews of World War II (p. 88).

Terecht meent Hoffmann dat in laatste instantie slechts het individuele geweten bepalend is voor de vraag of geweldgebruik al dan niet geoorloofd is. Het zal echter in vele gevallen niet gemakkelijk zijn voor het individu een keus te doen tegen geweldgebruik dat de staat of zijn onmiddellijke omgeving hem oplegt.

Ook in zijn behandeling van de bescherming van de fundamentele rechten van de mens maakt Hoffmann een aantal behartenswaardige opmerkingen. Hij wijst onverkort de notie af dat de klassieke burgerlijke vrijheden voor ontwikkelingslanden nog niet aan de orde zouden zijn, omdat hun bevolking eerst voorzien moet worden van de allernoodzakelijkste levensbehoeften. Deze redenering, waarop regeringen van ontwikkelingslanden zich nogal eens beroepen ten einde de oppositie de mond te snoeren, is niet steekhoudend: er bestaat geen reden waarom verbetering van de fysieke levensomstandigheden in strijd zou zijn met het beschermen van de individuele vrijheidsrechten van de mensen. Terecht wijst Hoffmann deze ook hier te lande wel eens gehoorde redenering als onjuist van de hand. Verder wijst hij erop dat het goed is eerst orde in eigen huis te scheppen, alvorens zich druk te maken over schendingen van mensenrechten in andere landen:

Before one goes chasing violations outside, one ought to take care of one's own domestic problems, of one's own minorities, of one's own immigration policies, of one's own willingness, or rather very frequent unwillingness, to let refugees come in, of one's own economic patterns and policies that make the fulfillment of basic needs broad more difficult and tie and impoverished 'periphery' to a bloated 'center' (p. 112).

Gezien het feit dat de meeste staten op het punt van de bescherming van de mensenrechten wel enige boter op het hoofd hebben, zou een pleidooi voor de versterking van de rol van internationale organisaties – zowel gouvernementele als non-gouvernementele – hier niet misstaan hebben. Hoffmann legt zich echter voornamelijk toe op het formuleren van aanwijzingen ten aanzien van de vraag hoe nationale staten het meest effectief kunnen opereren ter bescherming van de rechten van de mens als onderdeel van hun buitenlands beleid. Hij pleit o.a. voor een doordacht, consequent beleid, waarbij de aandacht zeker zo sterk gericht moet zijn op schendingen van de mensenrechten in de eigen invloedssfeer (lees: van de Verenigde Staten) als

daarbuiten. Effectiviteit van de gekozen middelen ten einde de gestelde doelen te bereiken, acht hij daarbij terecht het belangrijkste criterium. Het zou bepaald de moeite waard zijn ook het Nederlandse mensenrechtenbeleid eens te onderzoeken aan de hand van de door Hoffmann gegeven overwegingen. Waarschijnlijk zou ook dat op het punt van effectiviteit van de gehanteerde middelen nog wel enige bijstelling behoeven.

Hoffmann besluit zijn boek met een bijdrage over verdelende rechtvaardigheid toegepast op de internationale politiek, wat door de Rawls-kenners zeker naar waarde zal worden geschat, en een concluderend hoofdstuk. Het is op zijn minst een interessante vraag, in hoeverre arme landen recht hebben op een deel van de rijkdommen van de rijkere landen en hoever zich een dergelijk recht uitstrekt tot de bewoners van die landen. Hoffmann is nogal sceptisch over de mogelijkheid het beginsel van de verdelende rechtvaardigheid over de wereld uit te breiden. Te zeer wordt de internationale politiek vooralsnog beheerst door het optreden van nationale staten en het denken in nationale verbanden – een conclusie die zich nauwelijks leent voor tegenspraak.

Hoffmann's boek is vooral nuttig, omdat het stimuleert tot nadenken over de relevantie van ethische overwegingen in de internationale politiek. Wat dat betreft is zijn constatering in het woord vooraf ter afsluiting van deze bespreking zeker de moeite van het citeren waard – een schijnbaar voor de hand liggende constatering die echter in nieuwsberichten over het handelen van 'Moskou' of 'Washington' wel eens uit het oog dreigt te worden verloren:

We must remember that states are led by human beings whose actions affect human beings within and outside: considerations of good and evil, right or wrong are therefore both inevitable and legitimate (p. xii).

P. R. Baehr

1 Besproken in *Acta Politica* XV: 3 (juli 1980), pp. 415-418.

Robert Nisbet, *History of the Idea of Progress*, New York (Basic Books) 1980, XI + 370 pp.

Toen ik het boek van Nisbet ter recensie ontving, was ik juist verdiept in de geschiedenis van het Saint-Simonisme, die vaak onderschatte maar uiterst invloedrijke 19de-eeuwse stroming onder leiding van scientistisch en technologisch georiënteerde vooruitgangsapostelen. Bij wijze van kennismaking raadpleegde ik daarom het register van Nisbet's boek en vond onder *Saint-Simonian movement* één bladzijde vermeld. Deze bleek echter niet over de Saint-Simonisten te gaan maar over Heinrich Heine(!) van wie op die plaats wordt gezegd dat hij in Parijs enige tijd met het Saint-Simonisme in aanraking kwam. Wat bedoelde stroming inhoudt en welk effect de aanraking op Heine had, blijft echter geheel in het duister.

Het register bleek echter misleidend. Elders, op pags. 247 en 248, wordt de Saint-Simonistische beweging wel degelijk kort besproken, zowel naar aanhang als idealen. Helaas is de uiteenzetting weinigzeggend voor wie de relatie wil weten tot het hoofdthema van Nisbet's boek.

Deze eerste teleurstellende kennismaking bleek achteraf illustratief voor Nisbet's

werk als geheel: een grote hoeveelheid onsamenhangende informatie, een curieuze voorkeur voor auteurs (méér aandacht voor de kerkvader Augustinus dan voor Karl Marx) en een geringe doordringbaarheid van de tekst als gevolg van redactionele gemakzucht.

Het harde oordeel vraagt uiteraard wel enige toelichting. Om te beginnen blijkt Nisbet, hoewel het thema even fascinerend als complex is, geen behoefte te voelen aan een voorafgaande analyse van het begrip 'vooruitgang'. Hij volstaat met een inleiding van zes bladzijden waarin een enkele zeer globale onderscheiding wordt gemaakt, en stort zich vervolgens in de filosofie van de Oudheid, zwemt het hele bekende traject van Middeleeuwen, Renaissance, Verlichting en Moderniteit met de stroom mee, om na driehonderd bladzijden weer aan wal te stappen en te eindigen met een overbekende aanklacht tegen de geest van de tijd.

Iedere bladzijde vermeldt meerdere namen, soms hele series, zonder veel toelichting. Al op de tweede bladzijde van het eerste hoofdstuk (p. 11) worden vijftien auteurs genoemd, die volgens Nisbet een en ander over 'The Classical World' te zeggen hebben; wát precies blijft zeer in het vage.

Soms worden de denkers over het thema 'Vooruitgang' op bijna mechanische manier, als in een modeshow, langs de lezer geparadeerd: hoofdstuk 4, over de Renaissance, loopt van pag. 101 tot 117, en omvat 5½ bladzijden inleiding, waarna volgen: Machiavelli (2 pags.), Erasmus (krap 2 pags.), More (idem), Bacon (ruim 3 pags.) en Descartes (krap 2½ pags.).

Bij deze uitstalling ontbreken alle noten. Nisbet beroept zich voortdurend op allerlei auteurs, ook vele secundaire autoriteiten, en hij laat hen vaak in citaten aan het woord, maar ofschoon hij soms nog wel de moeite neemt de titels te vermelden, blijft het jaar van verschijnen in het duister terwijl de lezer zelf maar moet uitzoeken op welke bladzijde het citaat te vinden is.

Een willekeurig voorbeeld. Pag. 239 omvat precies één paragraaf, handelend over 'The Utopians', op zichzelf al een koddige pretentie. Meer dan de helft van deze paragraaf gaat over de mening van Leszek Kolakowski over utopisten; er wordt ook uit zijn werk geciteerd. Volledig verborgen blijft echter wie Kolakowski is, wanneer hij leefde, wat hij schreef en waar het citaat vandaan komt. Nu kan de ontwikkelde leek Kolakowski nog wel plaatsen, al zal hij met het opsporen van het citaat moeite hebben, maar de vele tientallen meer obscure autoriteiten die Nisbet uit zijn omgevallen boekenkast vist, blijven voor hem geheime bronnen.

Het boek van Nisbet is helaas nutteloos voor ieder denkbaar publiek. Het is een pretentieuze catalogus van veel te veel, veel te kort en te ongericht besproken en vaak willekeurig geselecteerde auteurs. De algemene these – de idee van de Vooruitgang is niet modern maar 2500 jaar oud – wordt nergens aangetoond, zelfs niet werkelijk onderzocht of bediscussieerd. Tegenbewegingen – men denke aan wat Isaiah Berlin noemt de *Counter-Enlightenment* – komen niet eens ter sprake.

Nisbet's boek is *Ideengeschichte* in de meest traditionele zin van het woord, een gênante zaak voor een zich socioloog noemende auteur. Zelfs een lang niet geheel geslaagd boek, aan een verwant thema gewijd, John Passmore's *The Perfectibility of Man* (1970), is naast Nisbet een wonder van wetenschappelijke diepgang en analytisch vernuft.

J. A. A. van Doorn

Nederland na 1945: Beschouwingen over ontwikkeling en beleid, onder redactie van G. A. Kooy, J. H. de Ru en H. J. Scheffer, Deventer: Van Loghum Slaterus, 1980, 309 pags., f 48,50.

Het is bij de Nederlandse juristen gebruikelijk prominente geleerden bij hun ambtsjubileum of afscheid een *Festschrift* aan te bieden. De omvangrijke bundels opstellen bevatten bijna steeds aanzienlijke aantallen belangrijke artikelen, soms zelfs bijdragen die later *minor classics* blijken te zijn geweest, zodat de publikaties niet alleen voor de geadresseerde maar voor iedere vakgenoot een kostbaar bezit zijn.

In de sociale wetenschappen lukt deze fraaie opzet meestal veel minder goed. De bijdragen plegen 'alle kanten uit te gaan' en demonstreren dermate krachtig de versplintering van het betrokken vak dat alleen de alleseter er plezier aan beleeft; ook is het algemene niveau niet altijd indrukwekkend, om het voorzichtig uit te drukken.

Het is daarom een gelukkige gedachte geweest bij het afscheid van de Wageningse socioloog en demograaf E. W. Hofstee een thema centraal te stellen: de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving na 1945. Voeg daarbij een lijst van illustere namen – waaronder die van Duijker, Casimir en Langemeijer – en succes lijkt verzekerd.

Het heeft niet zo mogen zijn. Voor een aantal auteurs heeft het thema te weinig bindingskracht en richting geboden; ze vertellen kort en goed wat zich in de afgelopen 35 jaar op hun vak- of interessegebied in Nederland heeft afgespeeld, en laten het daarbij. Zo Hellinga over planologische ontwikkelingen; Van der Weijden over het economisch proces; Langemeijer over het rechtswezen; Thurlings (niet de socioloog maar de economist/voorzitter Eerste Kamer) over overheid en bedrijfsleven; Louwes over het landbouwbeleid; De Moor over het hoger-onderwijsbeleid.

De stukken demonstreren dat het uitnodigen van vakexperts tot het schrijven van een ongericht overzicht van een recent tijdperk zelden méér oplevert dan een ... overzicht van het recente tijdperk. Wie het gebied ook maar enigszins overziet, vindt geen enkele verrassing, maar hij zal vaststellen dat dit bij doorgeschreven onderwerpen als deze vaak ook nauwelijks te vermijden is.

Soms geven de auteurs zelf toe dat ze weinig of niets nieuws te melden hebben. Constandse deelt mee dat zijn bijdrage over ruimtelijk beleid een nadere uitwerking biedt van enkele passages uit zijn diesrede (p. 286), terwijl Ellemers op de eerste bladzijde vast maar waarschuwt dat zijn stuk 'in sterke mate' overeenstemt met een twee jaar eerder gepubliceerde artikelen (p. 13). De maatstaven omtrent elegantie zijn ook terzake van feestbundels kennelijk al wat verruimd, maar de lezer zal zich kunnen troosten met de vaststelling dat beide stukken zeer leesbaar zijn, en niet zonder interessante doorkijkjes, hoewel – bij Constandse – wat rommelig van architectuur. Het stuk van Ellemers, over niets minder dan de 'ontwikkeling van de samenleving' is helder, soepel geschreven en goed gedocumenteerd, zoals we van deze socioloog gewend zijn.

Maken sommige auteurs enigszins de indruk van gedegen boekhouders, Duijker, met zijn bijdrage 'Andere tijden, andere mensen?' nadert het dichtst de essayist. Het stuk is op en top Duijker: behoedzaam, ironisch, schijnbaar bescheiden maar juist zeer ambitieus wat de keuze van het onderwerp betreft, en ook: lichtelijk pessimistisch over de toekomst, zonder dat de auteur – zoals het goed-Nederlands gebruik